

TORE SELLBERG:

Oljekrisen ett år efteråt

För drygt ett år sedan bröt oljekrisen ut. Bankdirektör Tore Sellberg, som har skrivit i Svensk Tidskrifts 1974 nr 4 om oljeprisernas konsekvenser, gör här en sammanfattning av läget på oljefronten sedan ett år har gått. Han kommer fram till att priset på råolja är orimligt. Någon lösning på frågan på kortare sikt kan inte skönjas. De folkfattiga oljeproducerande länderna gör hårda försök att låta prisnivån förbli uppe — några vill höja den — men i längden håller inte världens ekonomiska system, trots stor anpassningsbarhet, för sådana påfrestningar.

Vi har nu ett års perspektiv på oljekrisen. Det möjliggör en bättre bedömning av orsaker och konsekvenser. Men fortfarande är osäkerheten beträffande utvecklingen på viktiga områden utomordentligt stor, och någon mera slutgiltig bouppteckning kan sannerligen inte göras.

Det framstår nu klart att ett omfattande överutbud förelåg hösten 1973. Skulle detta inte pressa de då rådande ganska låga oljepriserna ytterligare, var OPEC-kartellen tvingad att vidta drastiska åtgärder för snabb produktionsregränsning. Kriget mot Israel kunde inte kommit lägligare, trots att det inte var några framträdande oljeproducerande stater som iscensatte det. Man fick möjlighet att skära ner produktionen kraftigt och att höja priset till en nivå, som nog ingen oljeschejk ens vågat drömma om. Man lyckades också skrämma väternas industriländer mycket nära panikgränsen. Man kom väl i mera sansade kretsar ganska snart underfund med att man tagit i för hårt. Embargot lindrades ju strax, och den ursprungligen planerade mycket kraftiga utbudsnedskärningen kom aldrig till stånd. Efter hand upphävdes också embargot helt, men prishöjningarna har man med stor envishet fortsatt sökt hålla fast vid.

Produktionsutvecklingen har genom detta tenderat att vilja återta sin ursprungliga trend från tiden före Yom Kippur-kriget. Produktionen började snabbt att stiga under första och andra kvartalen i år. Samtidigt hade världs-

konsumtionen fått en knäck. I alla industriländer låg konsumtionen av råolja och oljeprodukter under konsumtionen motsvarande halvår 1973. För icke-kommunistiska stater sjönk konsumtionen med ca 7 % och troligen har nedgången varit relativt något större i i-länderna än i u-länderna. Oljeproduktionen steg däremot särskilt i Mellanöstern och låg där första halvåret 1974 ungefär 5 % över 1973 års produktion. Resultatet blev följaktligen att man återigen fick ett snabbt växande överutbud på marknaden.

Risken med detta pristryckande överutbud observerades ganska tidigt, och flera länder tog konsekvenserna och skar ned sin produktion. Libyen, Kuwait och Venezuela hade hela tiden iakttagit återhållsamhet, och efter hand blev nedskärningen allt kraftigare och omfattade allt flera producenter. Nu har även Abu Dhabi och Nigeria följt med och i juli föll produktionen i Saudi Arabien med nära 1/2 milj barreler per dag. Från officiellt håll uppges dock att detta inte var ett led i en medveten politik utan berodde på dåligt väder. Till och med Canada har minskat sin produktion med 175 tusen barreler per dag, eller omkring 10 %. Detta beror heller inte på någon beredvillighet att stödja priskartellen utan sammanhänger helt enkelt med att man inte kan sälja mer, därför att lager- och raffinaderikapacitet hos köparna är helt belagda.

Prisnivån

Särskilt några av de folkfattiga OPEC-

länderna är uppenbarligen beredda att föra en mycket hård produktionsbegränsningspolitik för att söka hålla priserna uppe. De folkrikare länderna, såsom Iran, Algeriet, Irak och Nigeria, eftersträvar att inte blott behålla prisnivån utan vill helst höja den, men de är samtidigt obenägna att dra ner produktionen. Saudi Arabien å andra sidan är ganska ensamt om att vilja anpassa produktionen till en sådan nivå, att en långsiktig världsefterfrågan kan tillgodoses, och samtidigt sänka priserna.

Formellt har man lyckats hålla fast vid den prisnivå som upprättades i samband med embargot och särskilt då avräkningspriset för royalties och skatter, det s k posted price. Posted price är sålunda oförändrat 11,65 dollar per barrel av s k arabian light, men bortsett härifrån har den verkliga pristrenden varit sjunkande. Särskilt har länder med olja av eftertraktad kvalitet och bekväm belägenhet som Algeriet, Libyen och Nigeria fått sina, under den mera akuta krisen, skyhöga priser pressade rätt ordentligt. Fortfarande ligger de dock klart högre än priserna för Mellanösterns olja. Genom de efter hand allt kraftigare produktionsbegränsningarna har självfallet också trycket på priserna genom överutbudet något minskat.

Vid nyligen avslutade förhandlingar beslöt OPEC-länderna att priset skulle vara oförändrat till årets slut. Företrädarna för prishöjningslinjen — särskilt Iran och Algeriet — fick inte igenom sina krav. Men å andra sidan har Saudi

Arabien inte heller haft framgång med sin linje. Snarare förhåller det sig så, att Saudi Arabien något nedtonat sitt krav på en omedelbar prissänkning. I princip har man dock inte uppgett sin ståndpunkt, vilket framgick av Schejk Yamani uttalande i USA nyligen där han förordade en prissänkning på 2 dollar per barrel.

Om pristrycket på marknaden skall kunna upphävas, krävs det ytterligare produktionsinskränkningar eller en snabb ökning av världskonsumtionen. Länder som Libyen och Venezuela har redan sagt att de skall begränsa produktionen ytterligare. Troligen är länder som Kuwait och Abu Dhabi också benägna för detta. Någon snabb ökning av världskonsumtionen är dock föga sannolik. Visserligen låg konsumtionen i USA i juli för första gången i år över motsvarande månad 1973 (2,1 %), men det berodde troligen på tillfälligheter. Om så inte var fallet blev det nog ändå en kortvarig återhämtning. President Fords energibesparingsprogram kommer med all sannolikhet att sätta stopp för eventuella tendenser till återgång till lättsinnig energiförbrukning av pre-embargo-typ.

Kartellens framtid

En avgörande och intressant fråga är om OPEC-kartellen kommer att hålla. Hitills har sammanhållningen varit överraskande stark. Det gemensamma intresset är betydande. Alla OPEC-länder har självfallet intresse av att slå vakt om sin huvudprodukts marknad och priser.

Inget sammansvetsar bättre än ett sådant intresse. Motsättningarna är emellertid också stora. De folkrika länderna kan, om icke omedelbart så på någon sikt, vettigt förbruka sina oljeinkomster. Detta är omöjligt för de folkfattigaste staterna. Häri ligger en kollisionsrisk. Därutöver är uppenbarligen skillnaderna stora mellan de olika länderna beträffande insikterna om konsekvenser och risker med den förda prispolitiken samt beträffande viljan att ta ett mera globalt ansvar för denna politikens möjliga konsekvenser. Endast Saudi Arabien av OPEC-länderna tycks tillfullo inse hela vidden av de oerhörda risker för hela världsekonomin som den förda politiken utgör.

Starka spänningar kommer därför att fortsätta inom kartellen. Vad som främst kommer att ta överhand, det stora gemensamma intresset, eller spänningarna, kan man i nuvarande skede knappast ha en bestämd uppfattning om. Men även om kartellen skulle förbli intakt, kommer den säkert att få modifiera sin prispolitik. Med nuvarande priser kommer det att föreligga så starka incitament till utveckling av energisubstitut av olika slag och till att göra sig mindre beroende av en handfull oljeproducenter, att kartellen på sikt kommer att prissätta sig själv ur marknaden, om den framhärdat med att söka upprätthålla nuvarande prisnivå.

De finansiella problemen

Till detta kommer dessutom de praktiska

taget olösliga finansiella problem som nuvarande priser skapar. Det säger sig självt, att ett ögonblickligt fyrfaldigande av priset på världshandelns främsta stapelprodukt inte är av denna världen. Utan Yom Kippur-kriget skulle det aldrig ha kunnat ske ens för en kort period. De priser, som nu i huvudsak verkat ett år, leder till makalösa orimligheter. Det rör sig i världshandeln om överskott resp underskott på ca 60 mdr dollar. Något jämförbart har aldrig inträffat. Vad som gör problemet speciellt absurt är att största delen av detta gigantiska överskott kommer att falla på länder som inte ens har 10 miljoner invånare tillsammans, dvs Saudi Arabien, Libyen, Kuwait, Förenade Emiraten och Qatar. Dessa länder kan inte ens på mycket lång sikt tänkas vettigt använda överskott av denna storleksordning för inköp av produkter på världsmarknaden.

Osäkra bedömningar som gjorts av finansdepartementet i USA anger att en recykling skett av 25—30 mdr dollar under de första åtta månaderna i år, men det innebär självfallet inga garantier för att en recykling i den takten skall kunna fortsätta utan störningar. Och även om så skulle kunna ske löser det inte problemen. De recyklade medlen tillfaller främst sådana länder som i mindre grad behöver dem, samtidigt som länder i trängande behov helt går miste om dem. Detta gäller några av de allra mest betalningssvaga industriländerna och i än högre grad icke oljeproducerande u-länder. Efter mycket kringflackande och

stora ansträngningar har visserligen IMF fått till stånd en mindre sk oljefacilitet på 3,4 mdr dollar. Men detta är otillräckligt för att täcka u-ländernas kraftigt ökade oljeräkningar, isynnerhet som också i-länder får låna från denna fond.

Därutöver kan man allvarligt ifrågasätta om vi har ett internationellt bank-system som utan vådor kan hantera ett så ofantligt flöde av medel. Det finns redan tecken på att det lätt går grus i maskineriet. Alla senare tids bankfallismang, varav ett flertal förorsakats främst av valutaaffärer, har dessutom tillspetsat hela problemet. Bankerna får företrädesvis oljepengarna i form av korta inlåningsmedel, men de har krav på sig att låna ut dem lång- eller kortfristigt. Detta är inte hållbart i längden. Det internationella finansiella systemet är inte så starkt som det kan förefalla. Drag av bräcklighet kan med lätthet påvisas. Den stora eurovalutamarknaden, som hittills fungerat till så stor båtnad för både långgivare och låntagare, är utomordentligt penningkreativ. Multiplikatoreffekten av en given medelinsats är sålunda mycket stor. Denna penningkreativitet har sina fördelar, men den kan också innebära stora risker. Särskilt påtagliga är faktiskt riskerna på eurovalutamarknaden genom frånvaron av likviditetskrav och andra regler, som finns för nationella penningmarknader, jämte avsaknaden av en "lender of last resort".

De oerhörda medelströmmarna kan därför leda till oförutsebara konsekvenser om de blir alltför våldsamma och ryc-

kiga. Mellanösterns stater använder sig företrädesvis av en handfull mycket stora banker, och även om de stora USA-bankerna och några av de allra största europeiska bankerna har enorma resurser, kan det bli för mycket för dem att hantera alltför stora volymer av korta inlåningsmedel. Det kan innebära ett hot mot hela det nuvarande finansiella systemet. Även på kort sikt innebär recyklingfrågan stora svårigheter, och omedelbara risker kan inte uteslutas.

Möjligheterna till anpassning

Även om det internationella finansiella systemet skulle klara påfrestningarna — dess anpassningsförmåga och uppfinningsrikedom är omvittnat stor — är likväl problemet på litet längre sikt, med givna förutsättningar beträffande överskott och underskott, helt orimligt och troligen olösbart. Man har ju svårt att tänka sig att de oljeproducerande länderna år efter år skall ge lån till alltmer insolventa i- och u-länder, vilka mycket snart icke ens kan betala ränta på sina utestående lån och långt mindre ha någon chans att amortera dem. Härtill skulle kunna gemälas: kan inte problemet på längre sikt lösas genom direkta investeringar och realplaceringar i västerns i-länder? Helt marginellt kan detta självfallet ske. Det har också ägt rum i liten skala. Men skulle de väldiga överskotten i större omfattning placeras, är det lätt att räkna ut att med nuvarande förutsättningar skulle de ovan nämnda länderna med knappt 10 miljoner invånare inom blott 6—7 år

kunna köpa hela Västeuropas eller hela USA:s industri. Detta är självfallet en absurditet, och det är väl ingen som vill göra gällande att det skulle vara nationellt, ekonomiskt eller socialt tolerabelt.

Det ekonomiska systemet och marknaden har under tidens lopp många gånger visat en anpassningsförmåga till förändrade förhållanden som varit häpnadsväckande. Det är väl därför i nuvarande situation rimligt att fråga sig om man vågar hoppas på en möjlighet att inom tillräckligt kort tidsrymd åstadkomma något som gör att de svindlande balansbristerna upphävs och katastrof kan undvikas. Jag har tidigare sagt att en viss anpassning på längre sikt måste äga rum, om inte oljeproducenterna i nit och oförstånd helt skall prissätta sig ur marknaden. Detta är förmodligen inte någon riktig tröst i den situation vi befinner oss, en situation som för varje dag blir alltmer tillspetsad. Hur stor respekt man än har för ekonomiernas stora anpassningsförmåga, är det därför knappast realistiskt att hysa förhoppningen att de abnorma förhållanden som nu råder kan klaras utan mycket svåra störningar.

Obalanserna är alltför orimliga. Abu Dhabi t ex med ett invånarantal på 70—80 tusen kommer i år att få en per capita-inkomst av oljeexporten, trots neddragen produktion, på 160—175 tusen kr, vilket betyder 6 à 7 gånger högre per capita-inkomst än vi har här i Sverige. Detta är extremfallet, men i något reducerad skala är problemet detsamma för övriga stater. Ingen av dessa har en

chans att kunna förbruka sina ofantliga inkomster på ett något så när ekonomiskt vettigt sätt.

På längre sikt är det ju emellertid självklart att en balansbrist av det här slaget måste lösas, så att importen betalas med export av varor och tjänster. Att evinnerligen ackumulera ständigt växande fordringar eller köpa upp den övriga världens industri är inga realistiska lösningar. Om man ställer problemet så här skarpt, finner man att endast en slutsats är given och det är att priset på råolja är helt orimligt. Det finns helt enkelt inga anpassningsmekanismer i världens ekonomi som gör det möjligt att absorbera så våldsamma och plötsliga prisökningar på den största produkten i världshandeln.

De skarpa uttalanden, som president Ford och utrikesminister Kissinger gjorde inom FN nyligen, tyder på att denna insikt äntligen börjat göra sig gällande inom åtminstone ett kanslihus. Men det dröjer säkert länge innan insikten kan vidarebefordras till kanslihusen i de oljeexporterande länderna, och kommer det

att ske, blir det först efter hårt motstånd, mycket tandagnisslan och man vet inte vad. Detta framgick klart av det öppna brev i form av en helsidesannons, som Venezuelas president Carlos Andrés Pérez riktade till president Ford i International Herald Tribune den 27 september. Det visade att president Pérez inte hade förstått eller inte ville förstå vari problemet egentligen bestod. Han ville uppenbarligen ha, som president Ford uttryckte det, ekonomisk konfrontation och samtidigt politiskt samarbete.

Så länge detta är den dominerande ståndpunkten hos de flesta oljeexporterande länder kan man knappast hoppas på någon hållbar lösning av frågan. Världen får därför med all sannolikhet fortsätta att kämpa med denna överväldigande fråga under den närmaste tiden. Det finns tyvärr ingen ljusning vid horisonten att notera, men vi får ändå försöka att med tillfredsställelse registrera varje månad som går utan att händelseförloppet helt skenar utanför de styrandes kontroll. Riskerna härför är mycket stora, och hitintills har den bara vuxit.